

เรื่อง

สู่สังคมสมานฉันท์

กลุ่มที่ 3

การดูแลปัญหาความขัดแย้งในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ความขัดแย้งการจัดการน้ำภาคเหนือ:

สู่สังคมสมานฉันท์

Water Resource Conflicts in the Northern Region

โดย

มนตรี จันทวงศ์

มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ

ร่วมจัดโดย

มูลนิธิชัยพัฒนา

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กระทรวงแรงงาน

และ

มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

สารบัญ

หน้า

1. ระบบเหมืองฝายในภาคเหนือ	1
2. สถานการณ์ปัจจุบันและความขัดแย้งการจัดการน้ำสู่ม่น้ำแม่ปิง ในแม่น้ำเชียงใหม่-ลำพูน.....	3
3. สูญเสียความมั�ใจที่ ทำมกกลางความขัดแย้งที่เกิดขึ้น	9

บทสรุปผู้บริหาร

การจัดการน้ำได้กลายเป็นปัญหาความขัดแย้งที่มีความซับซ้อนในสังคมไทย ทั้งในแง่ของการที่มีผู้เข้ามาเกี่ยวข้องหลายฝ่าย และทุกฝ่ายมีผลประโยชน์เบื้องหลังที่แตกต่างกัน และเป็นปัญหาที่เชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ ด้วยเหตุนี้ปัญหาความขัดแย้งการจัดการน้ำที่เกิดขึ้น จึงมีความซับซ้อนหลายมิติ เช่น มิติของการใช้ความรู้ที่แตกต่างกันการจัดการน้ำ มิติของผลประโยชน์ที่ขัดแย้งในลุ่มน้ำเดียวกันและระหว่างลุ่มน้ำ มิติของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมือง มิติของความขัดแย้งในการพัฒนาทรัพยากรื่นๆ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และบางกรณีเป็นมิติของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งในกรณีการจัดการน้ำลุ่มน้ำปิงในอ่องเชียงใหม่-ลำพูน เป็นตัวอย่างที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาต่างๆ ได้อย่างรอบด้าน

การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งการจัดการน้ำ สังคมและรัฐจำเป็นต้องสร้างเงื่อนไขใหม่ๆ ให้กระบวนการแก้ไขปัญหาสามารถแสวงทางออก ที่ดึงบนหลักการ “เฉลี่ยทุกๆ เฉลี่ยสุข” มีความโปร่งใส มีความเท่าเทียม และการใช้ระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง ซึ่งประกอบด้วยข้อเสนอเพื่อการถูกต้องได้แก่

1. รัฐและหน่วยงานของรัฐควรจะต้องยับยั้งหรือชดเชยการดำเนินการใดๆ ที่กำลังเป็นเงื่อนไขของปัญหาความขัดแย้งการจัดการน้ำ เพื่อสร้างบรรยายกาศที่ดี ของการพัฒนาความร่วมมือในการแก้ไขปัญหากับทุกภาคส่วน
2. การทำงานที่ดึงอยู่บนหลักการของความโปร่งใสและกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน และภาคประชาชน สังคม ตามมาตรา 46 56 58 59 79
3. การปรับปรุงกระบวนการจัดทำรายงานการศึกษาความเหมาะสมและผลกระทบสิ่งแวดล้อมใหม่ที่มีความโปร่งใส สังคมสามารถตรวจสอบได้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน
4. การสนับสนุนที่ชัดเจน ในการนำน้ำเสียกลับมาใช้ใหม่ทั้งในเขตเมืองและเขตอุตสาหกรรม
5. รัฐต้องคืนสิทธิการบริหารจัดการน้ำในโครงการชลประทานหลวง แก่กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำและกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานอื่นๆ
6. รัฐและหน่วยงานของรัฐ จำเป็นต้องเรียนรู้ “กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน” การเรียนรู้ในทางปฏิบัติสามารถเปรียบได้ดังคำพูดที่ว่า คำกล่าวที่ว่า “รัฐต้องถอยจากจะมากถึง 10 ก้าว ขณะที่ประชาชนถอยเพียงก้าวเดียว ก็เพียงพอแล้ว” ไม่ใช่ “รัฐกับประชาชน ต้องถอยกันคนละก้าว” เพราะในอดีตมีแต่ประชาชนถอย รัฐไม่เคยถอย

ความขัดแย้งการจัดการน้ำภาคเหนือ: สู่สังคมสมานฉันท์

มนตรี จันทวงศ์

การจัดการน้ำได้ถูกยกเป็นปัญหาความขัดแย้งสำคัญประการหนึ่งของสังคมไทย โดยมีผู้เข้ามาเกี่ยวข้องหลายฝ่าย และทุกฝ่ายมีผลประโยชน์เบื้องหลังที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ปัญหาการจัดการทรัพยากริมแม่น้ำ ที่มีความซับซ้อนหลายมิติ เช่น การใช้ประโยชน์ที่ดิน ด้วยเหตุนี้ปัญหาความขัดแย้งการจัดการทรัพยากริมแม่น้ำ ด้วย เช่น การจัดการป่าไม้ การใช้ประโยชน์ที่ดิน ด้วยเหตุนี้ปัญหาความขัดแย้งการจัดการน้ำที่เกิดขึ้น จึงมีความซับซ้อนหลายมิติ เช่น มิติของการใช้ความรู้ที่แตกต่างกันในการจัดการน้ำ มิติของผลประโยชน์ที่ขัดแย้งในลุ่มน้ำเดียวกันและระหว่างลุ่มน้ำ มิติของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมือง มิติของความขัดแย้งในการพัฒนาทรัพยากริมแม่น้ำ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และบางกรณี เป็นมิติของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

ดังนั้นในหลายกรณีเราจะพบว่า มาตรการนโยบายหรือกฎหมายใดที่ถูกนำมาใช้จัดการกับปัญหาทรัพยากริมแม่น้ำ เพียงมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาเฉพาะตัวทรัพยากริมแม่น้ำเท่านั้น จะไม่ประสบผลสำเร็จ เท่าที่ควร นอกจากนี้ยังอาจสร้างความขัดแย้งใหม่ๆเพิ่มขึ้นมาอีก

เอกสารชิ้นนี้ จะกล่าวถึงรูปแบบการจัดการน้ำในภาคเหนือซึ่งเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปคือ การจัดการน้ำในระบบแม่น้ำ ที่อันเป็นระบบการชลประทานดั้งเดิมของชุมชนล้านนา การเกิดขึ้นของระบบชลประทานหลวงนาดใหญ่และสภาน้ำป่าสูงที่ขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยดูจากการจัดการน้ำในลุ่มน้ำแม่ปิง ในเขตแขวงเชียงใหม่-ลำพูน¹ ซึ่งมีความหลากหลายของปัญหาความขัดแย้งในหลายมิติที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้น ในส่วนสุดท้ายจะได้ประมวลแนวทางต่างๆไว้เป็นข้อกติกาเพื่อเป็นทางเลือกการแก้ไขข้อขัดแย้งการจัดการน้ำที่มีอยู่ ผู้เขียนหวังว่าข้อเสนอในที่นี้จะเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างหาแนวทาง “การจัดการน้ำที่สร้างความสมานฉันท์” ให้เกิดขึ้นได้ในสังคม

1. ระบบแม่น้ำแม่น้ำในภาคเหนือ

ประชาชนที่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณประเทศไทยภาคเหนือตอนบนในปัจจุบัน รู้จักการนำน้ำมาใช้เพื่อประโยชน์ในการเกษตรมาเป็นเวลานานแล้ว อาณาจักรล้านนาโบราณหรือหมายถึงพื้นที่ภาคเหนือตอนบนมีการจัดการระบบชลประทานขนาดเล็ก หรือระบบแม่น้ำแม่น้ำในระดับชุมชน เพื่อยกระดับน้ำให้ไหลเข้าสู่ลำแม่น้ำและที่นาตามแรงโน้มถ่วงของโลก โดยมีหลักฐานปรากฏอยู่ใน “กฎหมายมังรายศาสตร์” ซึ่งเป็นพระบรมราชโองการเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในการจัดการระบบแม่น้ำของกษัตริย์ใน

¹ ในเอกสารชิ้นนี้จะยังไม่กล่าวถึงความขัดแย้งของการใช้น้ำประเภทอื่นๆ ได้แก่ การใช้น้ำบาดาล การใช้น้ำเพื่อการประมง

อาณาจักรล้านนาที่มีอายุกว่า 700 ปี และระบบการจัดการน้ำลักษณะนี้ได้ถูกถ่ายทอดมาเป็นวัฒนธรรมใน การจัดการน้ำที่สืบทอดและคงอยู่ในชุมชนภาคเหนืออย่างมีภูมิปัญญา (อัมพวาและเนตรดาว ในเอนدر ดาวและมนตรี, 2543) ประมาณว่ามีระบบเหมือนฝายกระจาดอยู่ทั่วพื้นที่ภาคเหนือถึง 4,000 เหมืองฝาย โดยแต่ละแห่งมีพื้นที่ชลประทานตั้งแต่ 5 ไร่ ไปจนถึง 10,000 ไร่ (มีสราฟ และคณะ, 2544)

การจัดการน้ำในระบบเหมือนฝายได้ผลิตประเพณีขึ้นมา และถูกถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งสืบ มา ได้แก่ ประเพณีการเลี้ยงผึ้นน้ำ, ประเพณีการเลี้ยงผิฝาย, ประเพณีการลังเมือง ประเพณีเหล่านี้ได้ กลายเป็น “วัฒนธรรมการจัดการน้ำระบบเหมือนฝาย” ของชุมชนมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ถือเป็น หลักการพื้นฐานของ วัฒนธรรมการจัดการน้ำระบบเหมือนฝายที่สั่งสมกันมาต่อ การใช้น้ำแต่พอดี, ทุกคนได้รับสิทธิการใช้น้ำเท่า เทียมกัน, สมาชิกต้องมีหน้าที่บำรุงรักษาระบบเหมือนฝายร่วมกัน ทั้งในด้านการมีส่วนร่วมการบริหาร จัดการ การใช้แรงงานและการเคารพกฎหมายที่ร่วมกันกำหนดไว้ วัฒนธรรมการจัดการน้ำระบบเหมือน ฝาย จึงเป็นตัวอย่างรูปธรรมที่ชัดเจนมากที่สุดประการหนึ่งที่มีความสอดคล้องกับมาตรฐาน 46 ของ รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540

การจัดการน้ำระบบเหมือนฝาย ไม่ได้มีหน้าที่เพียงสนับสนุนน้ำชลประทานแก่พื้นที่เกษตรกรรม เท่านั้น เรายังพบว่า “ลำเมือง” จำนวนมากได้ทำหน้าที่อื่นๆ ที่สำคัญควบคู่ไปด้วย เช่น ลำเมืองจะทำ หน้าที่เป็นแหล่งน้ำให้ดินให้น้ำดื่น ลำเมืองบางเส้นช่องมีขนาดใหญ่และผ่านชุมชน จะช่วยประโยชน์ใน การอbanน้ำ การซักล้าง แหล่งน้ำในเทศกาลสงกรานต์ และประเพณีลอยกระทง และการใช้เพื่อการทำ อุตสาหกรรมในครัวเรือน อย่างไรก็ตามเราจะไม่พูดการเชื่อมท่อน้ำทึบจากบ้านเรือนมาลงลำเมือง

การจัดการน้ำในระบบชลประทานหลวงในภาคเหนือ² ได้สร้างช้อนทับไปบนระบบเหมือนฝาย ดังเดิมจำนวนมาก และส่วนใหญ่ถูกสร้างขึ้นมาในยุคสมัยของการปกครองที่ไม่เปิดโอกาสให้ประชาชน มีส่วนร่วมทางการเมืองใดๆ ได้ ทำให้ชุมชนจำเป็นต้องยอมรับต่อการเข้ามายังระบบชลประทานหลวง เช่น โครงการชลประทานแม่แตง โครงการชลประทานแม่จั่ง-แม่แฟก โครงการชลประทานแม่กวาง โครงการ ชลประทานแม่ลัว โครงการต่างๆ เหล่านี้ ไม่ได้ทำหน้าที่จ่ายน้ำชลประทานให้เฉพาะภาคเกษตรเท่านั้น หากแต่ยังจ่ายน้ำให้กับส่วนราชการ การอุดสาหกรรม การท่องเที่ยวและภาคเมือง(ผ่านระบบการประปา ส่วนภูมิภาค) และธุรกิจใหม่ๆ ด้วย เช่น สนามกอล์ฟ ธุรกิจเกษตร บ้านจัดสรร โรงแรม ซึ่งยังคงสามารถ อธิบายได้ว่าเป็นบริการของรัฐสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การสร้างระบบชลประทานหลวงตั้งแต่แรกในเรื่อง โครงการอนกประสงค์ การจัดสรรงานน้ำในระบบชลประทานหลวง ยังคงเป็นอำนาจของกรมชลประทาน ตาม พ.ร.บ. ชลประทานหลวง

² ประกอบด้วย การสร้างเขื่อน, อ่างเก็บน้ำ, ประตูน้ำ, คลองชลประทาน, คลองซอย, การจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำคลองชลประทาน

2. สถานการณ์ปัญหาความขัดแย้งการจัดการน้ำลุ่มน้ำแม่น้ำปิง ในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน

ความขัดแย้งการจัดการน้ำแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน มีความซับซ้อนของปัญหาทั้งในช่วงฤดูฝน (น้ำมาก) และฤดูแล้ง (น้ำน้อย) เนื่องจากการพัฒนาในทุกภาคการผลิต ได้แก่ ภาคเกษตรกรรม ภาคเมืองและ การท่องเที่ยว ภาคอุตสาหกรรม ฯลฯ ส่งผลให้เกิดความต้องการใช้น้ำเพิ่มมากขึ้น ในบทความชื้นนี้ จะได้ ประมวลความขัดแย้งที่เกิดขึ้นบางส่วนของการจัดการน้ำในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน เพื่อสะท้อนให้เห็นถึง รูปแบบของความขัดแย้งต่างๆ ที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบัน

ปัจจุบันในพื้นที่แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน มีโครงการชลประทานขนาดใหญ่ที่มีบทบาทในการจัดการน้ำ ในภาพรวม ได้แก่

1. โครงการชลประทานแม่แตง (โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง) จ่ายน้ำชลประทานให้ ระบบการเกษตรในเขตอ.แม่แตง อ.หางดง อ.เมือง และอ.สันป่าตอง รวมทั้งเป็นแหล่งน้ำดิบ แก่การประปาเชียงใหม่ (สถานีสูบน้ำวัดอุโมงค์) และกิจการท่องเที่ยวตามแนวเขตคลอง ชลประทาน
2. อ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่จั๊ดและระบบชลประทานแม่แฟก จ่ายน้ำชลประทาน ในเขตอ.แม่แตง อ.สันทราย อ.สันกำแพง และทำหน้าที่บรรเทาปัญหาน้ำท่วมเมืองเชียงใหม่ได้ส่วนหนึ่ง
3. อ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่กวงอุดมราษฎร์และระบบชลประทานแม่กวง จ่ายน้ำชลประทาน ใน เขต อ.ดอยสะเก็ด อ.สันกำแพง อ.สารภี เป็นแหล่งน้ำดิบแก่นิคมอุดมราษฎร์ลำพูนและรอง กรองน้ำการประปาเชียงใหม่ (เขื่อนแม่กวง) และการประปาในเขต อ.ดอยสะเก็ด

ขณะเดียวกันในพื้นที่แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน ก็มีระบบเหมืองฝายเดิมอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็น ระบบเหมืองฝายกันแม่น้ำปิง เช่น ฝายพญาคำ ฝายท่าวังడາ ฯลฯ และที่กันลำน้ำสาขา ที่ไหลลงแม่น้ำปิง เช่น น้ำแม่แตง น้ำแม่ริม น้ำแม่จั๊ด น้ำแม่กวง น้ำแม่ขาน น้ำแม่瓦ง อย่างไรก็ตามบทบาทของระบบเหมือง ฝายที่มีอยู่เดิมนั้น ไม่ได้มีเฉพาะส่งน้ำให้พื้นที่เกษตรกรรมเท่านั้น หากแต่ยังทำหน้าที่ระบายน้ำในช่วงฤดู ฝนได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการวางแผนเมืองของเมืองเชียงใหม่ในอดีต ก็ถูกออกแบบให้มีระบบการ ระบายน้ำที่มีสัมพันธ์กับการไหลของน้ำ เช่น คูเมืองจะทำหน้าที่ระบายน้ำจากดอยสุเทพ ไม่ให้เข้ามาท่วม ในเขตเมืองชั้นใน การขาดคลองแม่น้ำ เช่น คูเมืองจะทำหน้าที่ระบายน้ำจากดอยสุเทพ ไม่ให้เข้ามาท่วม ลันชั้นมาไม่ให้ท่วมเข้ามาถึงเขตคูเมือง กล่าวได้ว่าโครงการชลประทานในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน เป็น โครงการช่วยของการจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดเท่าที่มีอยู่

การเกิดขึ้นของระบบชลประทานหลวงขนาดใหญ่ทั้ง 3 โครงการ ได้ส่งผลกระทบต่อการจัดการน้ำ ในระบบเหมืองฝายในหลายด้าน รวมทั้งในบางพื้นที่มีผลในเชิงการทำลายระบบเหมืองฝายดั้งเดิมลงไป จากตัวอย่างของโครงการชลประทานแม่แตง (หรือโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง) สร้างเสร็จ

ในปี 2516³ “ได้ทำลายระบบเหมืองฝายและองค์กรดั้งเดิมลงไปเป็นจำนวนมาก และการบริหารจัดการน้ำระดับคลองชอยกีประสมกับปัญหาข้อขัดแย้งการจัดสรรน้ำตามมากรามา เพราะสิทธิในการจัดการน้ำได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง จากสิทธิการจัดการน้ำของกลุ่มเหมืองฝาย เปลี่ยนไปสู่สิทธิการจัดสรรของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แต่ สมาชิกผู้ใช้น้ำจะมีสิทธิใช้น้ำได้จะต้องสมัครเป็นสมาชิกผู้ใช้น้ำสมาคมผู้ใช้น้ำชลประทานแมริม-แม่แต่สามัคคีก่อน” นอกจากนี้ระบบการจัดสรรน้ำของคลองชอยทั้ง 23 คลองชอย ถูกเปลี่ยนมาใช้ระบบจัดสรรน้ำแบบ “วันที่” หรือ “รอบเวร” ส่งผลให้เกิดปัญหาความขัดแย้งการแบ่งชิงน้ำทั้งในระดับระหว่างคลองชอยและภายในคลองชอยเดียวกันดังแต่เรื่องด้านของโครงการ ปัญหาน้ำตันทุนไม่พอเกิดขึ้นทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้ง เช่น ในช่วงฤดูฝนปี 2547 กีประสมกับสภาวะน้ำน้อย ต้องแบ่งรอบเวรการจัดสรรน้ำเพื่อตอกกล้าและดำเนา ได้เกิดขึ้นเป็นระยะๆ เช่นกัน แต่ในฤดูแล้งปัญหาการจัดสรรน้ำจะเพิ่มมากขึ้นมาก เพราะตันทุนน้ำแม่แต่ มีน้อย ขณะที่ระบบเหมืองฝายเดิมก็ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อีกต่อไป เช่น ระบบเหมืองฝายป่าตาลซึ่งได้รับน้ำจากน้ำแมริม หรือระบบเหมืองฝายน้ำแม่ตากังตองล่างกีถูกใช้ประโยชน์น้อยลง เนื่องจากหันไปใช้น้ำจากคลองชลประทานแม่แต่

อย่างไรก็ตามข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านที่ใช้น้ำด้วยกันเองนั้น บทบาทของ “นายตรวจนา” (ส่วนใหญ่คือกลุ่มแก่เหมืองแก่ฝายเดิม) ได้มีความสำคัญในการจัดสรรน้ำให้สมาชิกในแต่ละคลองชอยได้รับน้ำอย่างทั่วถึง รวมทั้งการแก้ไขข้อพิพาทด่างๆ ที่เกิดขึ้นด้วย โดยอาศัยประสบการณ์การบริหารจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายเดิม เป็นหลักให้เกิดการแบ่งปันน้ำอย่างเท่าเทียมกันเท่าที่จะทำได้

ด้วยอย่างของการแก้ไขปัญหาการจัดการน้ำชลประทานแม่แต่ ที่เกิดขึ้น เช่น

พ่อสม วิทยา นายตรวจนาบ้านสันทราย อ.หางดง จ.เชียงใหม่ ตั้งแต่ปี 2520 รับน้ำชลประทานแม่แต่ช่วงคลองชอยที่ 20 และ 21 ได้กล่าวถึงปัญหาการใช้น้ำชลประทานแม่แต่ว่า

“เวลาไปประชุมพอก็ไป ได้น้ำมาไม่พอ ก็พาหมู่เข้าไปไล่ให้น้ำด้วยกัน ไปถึงหัวงานแม่แต่ ไปขอหลังน้ำเพิ่ม เปิดให้เรา 6 ชั่วโมงเที่ยงคืน ต้องแบ่งคนไปเฝ้าตามฝาย กว่าจะมาถึงบ้านเขาก็เจ็ดมองเข้า ประตูน้ำ ก็เปิดไปแล้ว เดียวผึ้กกำย (เห็นอยู่) แล้วชาวบ้านฝากความหวังกับเข้า อยากให้คนอื่นทำ เขาก็ไม่รับฟูให้ภูบ้านก็งวนนัก”

ลุงบุญชู รินยานะ นายตรวจนาบ้านกาด อ.หางดง จ.เชียงใหม่ ตั้งแต่ปี 2520 รับน้ำชลประทานแม่แต่คลองชอยที่ 21 ได้กล่าวถึงปัญหาการใช้น้ำชลประทานแม่แต่ว่า

“การจัดสรรน้ำหน้าแล้ง ต้องเข้ารอบเวรเดือนมีนาคม รอบเวรที่ 1 นำพอใช้ พ่อรอบเวรที่ 2 จะให้ท้ายชอยก่อน แต่น้ำไม่ถึงอยู่ดี ลักษณะกัน หมดรอบเวรลักษณะกันบ่ำร่อง มน้ำจำเป็น”

ปี 2541 เกิดภาวะขาดแคลนน้ำอย่างหนัก นายสำราญ พิมสาร ประธานคลองชอยที่ 21 ได้ทำเรื่องขอเครื่องสูบน้ำจากโครงการชลประทานแม่แต่ 4 เครื่อง ซึ่งต้องมีรายเข็นต์ถูกเหมืองทุกคน

³ มีคลองชลประทานยาวประมาณ 75 กิโลเมตร ผ่านอ.แม่แตง หางดง เมือง หางดง สันป่าตอง และมีคลองชอยรวม 23 คลองชอย ครอบคลุมพื้นที่ชลประทานประมาณ 148,102 ไร่

⁴ โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือตอนบน กรณีลุ่มน้ำย้อยแม่แตงตอนล่าง, รายงานความก้าวหน้าของการวิจัย : องค์ความรู้ใน การจัดการทรัพยากร 30 กุมภาพันธ์ 2547

ประกอบ เพื่อขอสูบนำ้จากหอนองน้ำสาธารณะเทศบาล 2 เครื่อง (หลังคาลากางจังหวัด) และขอสูบนำ้จากอ่างเก็บนำ้ค่ายทหารกองพันสัตต์ต่าง อ.แมริม 2 เครื่อง โดยขอคำสั่งจากผู้ว่าราชการจังหวัด การแก้ปัญหาครั้งนี้รองรับพื้นที่คลองชอย 20-23 การมีส่วนร่วมจึงเกิดจากผู้ใช้น้ำด้วย ตนและ 2 คน หนึ่งเครื่องสูบนำ้ต้องมีคนเฝ้า 10 คน (วันละ 40 คน จุดละ 20) เวลาเฝ้าน้ำมีสองรอบกลางวัน กลางคืน และการมีส่วนร่วมอีกอย่างคือการเก็บค่าน้ำมัน ไว้ละ 5 บาท ส่วนค่าอาหารผู้เฝ้าออกเอง

นอกจากนี้จากการสำรวจพบปัญหาการจัดสรรน้ำระหว่างคลองชอยที่ได้รับไม่ทั่วถึงแล้ว ยังมีผู้ใช้น้ำรายใหญ่อีก ร่วมใช้น้ำในคลองชลประทานแม่แตงด้วย เช่น สนามกอล์ฟ โรงแรม การประปาเชียงใหม่ หน่วยราชการและสถาบันการศึกษาที่ดังติดกับคลองชลประทานแม่แตง โดยเฉพาะกอล์ฟผู้ใช้น้ำคลองชอยด้านท้ายน้ำมักมีปัญหาการจัดสรรน้ำ กับการประปาเชียงใหม่ต่อตฤกษ์ปีโดยเฉพาะในช่วงฤดูหนาวและฤดูแล้ง เนื่องจากเมืองเชียงใหม่จะมีนกท่องเที่ยวเข้ามาเป็นจำนวนมากและมีการจัดเทศบาลต่างๆ มากมาย โดยเฉพาะเทศบาลสงกรานต์ ทำให้เกิดความต้องการใช้น้ำประปาในระดับสูง ส่งผลให้การประปาเชียงใหม่ต้องเร่งสูบนำ้จากคลองชลประทานเพื่อไม่ให้เกิดขาดน้ำประปา และเป็นผลให้เกิดกรณีพิพาทกับกลุ่มผู้ใช้น้ำคลองชอยด้านท้ายน้ำเป็นประจำทุกปี เช่น ปี 2540 นายสำราญ พิมสาร ประธานคลองชอย 21 พยายามให้มีการเจรจา กับการประปาเชียงใหม่ เพื่อสร้างข้อตกลงใช้น้ำร่วมกัน คือในหน้าฝนการประปาสามารถสูบได้เต็มที่ทั้ง 2 เครื่อง แต่ในหน้าแล้งสามารถสูบได้ 1 เครื่อง การตรวจสอบโดยการวัดปริมาณจากเครื่องวัดน้ำ

สถานการณ์การขยายตัวของเขตเมือง บ้านจัดสรรและโรงงานอุตสาหกรรม เข้ามายืนพื้นที่ชลประทานแม่แตง ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ในที่ดินอย่างสิ้นเชิง โครงการหมู่บ้านจัดสรรจำนวนมากในเขตพื้นที่ชลประทานแม่แตง ได้ทำลายระบบเหมือนฝายดังเดิมลงไป เช่น⁵

- ช่วงปี พ.ศ. 2541 จากการสำรวจของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ พบว่าตามแนวเส้นทางสายเชียงใหม่-ทางดง มีบ้านจัดสรรรวมถึง 64 แห่ง รวม 6,249 แห่ง ว่าย มีสัดส่วนมากกว่าสายหลักอีกน่าจะของเชียงใหม่ถึงร้อยละ 38.5 (รายงานวิจัยความล้มเหลวของธุรกิจบ้านและการจัดสรรที่ดินฯ. สุทธิชัย ดิยะสุวรรณ, 2540-2541)
- กุลพันธ์วิลล์โครงการ 9 ได้เริ่มโครงการเมื่อปี พ.ศ. 2536 มีพื้นที่ดินบนเชียงใหม่-ช่อต (ทางหลวงหมายเลข 108) ครอบคลุมที่นาทำกินบ้านหัวบุญเรือง บ้านเดียว หัวเสือตอนไฟ ตันไอ จุดที่นาบ้านสวนหลวงจอมทอง กุลพันธ์วิลล์ทับฝายมะขาม เป็นจุดเปลี่ยนเส้นทางเดินน้ำ อุยเห็นอฝายร่องหลวงของบ้านสวนหลวงจอมทอง แนวโน้มบ้านกุลพันธ์วิลล์จะขยายพื้นที่ประมาณ 3,000-4,000 ไร่ จนจรดวันนี้ปี 2541 คาดว่าจะมีบ้าน 4,000 หลัง
- หมู่บ้านหารดง อ.ทางดง เริ่มโครงการเมื่อปี 2538 หมู่บ้านหารดงได้ทำการเปลี่ยนเส้นทางน้ำของเดิม โดยการใช้หอรอบน้ำหัวนาดเล็กและคอมพิวเตอร์สูง เกิดปรากฏการณ์ที่น้ำสังเกต เมื่อน้ำเอ่อท่วมช่วงเดือนกันยายน ปี 2544-2545 ทำความเสียหายกับผลผลิตบ้านสวนหลวงจอมทอง

⁵ โครงการสิ ที่ชุมชนที่กษากาคเหนือตอนบน กรณีลุ่มน้ำย้อยแม่แตงตอนล่าง, รายงานความก้าวหน้าของการวิจัย : องค์ความรู้ในภาระการทรัพยากรช 30 กรกฎาคม 2547

ทอง บ้านกอง บ้านกลางจนถึงหนองคำ และเส้นทางน้ำบ้านสันทรัพย์ ละโว ยังปวน ในอนาคต บ้านราดร่มมีโครงการจะขยายพื้นที่อุโมงค์ไปอีกประมาณ 150 ไร่

การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินนอกจากสร้างความขัดแย้งในการจัดการน้ำที่มีความซับซ้อนมากขึ้นแล้ว เพราะคู่กรณีไม่ได้เป็นระหว่างชาวบ้านหรือชุมชนกับชุมชนอีกต่อไป ยังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพไปสู่อาชีพเกษตรกรรมมากขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อเนื่องต่อการเข้ามาดูแลรักษาระบบทุ่งฝาย ซึ่งเป็นงานที่ต้องใช้แรงงานมาก อย่างไรก็ตามในบางหมู่บ้านได้พยายามรักษาภารกิจการใช้น้ำในระบบเหมืองฝายไว้ เช่น ที่บ้านกาด อ.หางด ได้พยายามรักษาภารกิจการเหมืองฝาย แม้ที่นาปลูกข้าวบางส่วนถูกแบ่งและปรับพื้นที่เป็นสวนสำราญ 25 หลังคาเรือน เกษตรกรยังอาศัยน้ำเหมืองไปชุดลอกร่องเหมืองร่วมกันทุกปี

ในปัจจุบันมีโครงการขนาดใหญ่ของรัฐเกิดขึ้นในบริเวณใกล้เคียงกับคลองชลประทานแม่แตง มากมาย และมีแผนการใช้น้ำจากคลองชลประทานแม่แตงอย่างซัดเจน เช่น โครงการพิชสวนโลก ซึ่งจะเริ่มเปิดงานในช่วงเดือนธันวาคม 2549 อันเป็นช่วงเวลาที่การจัดสรรน้ำในคลองชลประทานแม่แตง ต้องเข้าสู่ระบบการจัดสรรน้ำแบบ “รอบเวร” แล้ว ดังนั้นการใช้น้ำของโครงการพิชสวนโลก จะสร้างปัญหาข้อขัดแย้งการใช้น้ำตามมาอย่างแน่นอน หรือโครงการสวนสัตว์กลางคืน (Night Safari) ก็ไม่มีหลักประกันใดๆ ว่าหากการเก็บกักน้ำของโครงการไม่เพียงพอแล้ว จะไม่ใช้น้ำจากคลองชลประทานแม่แตง

อีกด้านหนึ่งของน้ำแม่ปิง อ่างเก็บน้ำเชื่อมแม่กว่างอุดมราชารา กับระบบน้ำปัญหาน้ำดันทุนในอ่างเก็บน้ำมีน้อย ส่งผลให้การส่งน้ำในโครงการชลประทานแม่กว่างต้องประสบกับปัญหาการจัดสรรน้ำมาโดยตลอดดังแต่เชื่อมสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2536 โดยเฉพาะกับพื้นที่เกษตรกรรมในโครงการชลประทานแม่กว่างประมาณ 175,000 ไร่ จะได้รับการจัดสรรน้ำที่เหลือจากน้ำที่จะต้องสำรองไว้สำหรับการประปาเชียงใหม่ (โรงกรองน้ำเชื่อมแม่กว่างอุดมราชารา) และนิคมอุตสาหกรรมลำพูน ในหลายพื้นที่ของเขตชลประทานแม่กว่าง ชาวบ้านต้องเจาะน้ำบาดาลขึ้นมาใช้ เพื่อเป็นหลักประกันจะไม่เกิดปัญหาการขาดน้ำในช่วงที่พืชต้องการใช้น้ำโดยเฉพาะในฤดูแล้ง

การเดิบໂດของทุกภาคส่วน เช่น ความต้องการใช้น้ำเพื่อผลิตน้ำประปาของเชียงใหม่จากเชื่อมแม่กว่างจะเพิ่มขึ้นเป็น 17.52 ล้าน ลบ.ม./ปี หรือประมาณ 2 เท่าในอีก 20 ปีข้างหน้า ส่งผลให้กรมชลประทานทำการศึกษา โครงการเพิ่มปริมาณน้ำในเชื่อมแม่กว่างอุดมราชารา โดยจะผันน้ำที่เรียกว่า “น้ำส่วนเกิน” จากน้ำแม่แตง (ในช่วงฤดูฝน กรกฎาคม-พฤษจิกายน) ผ่านอุโมงค์ส่งน้ำมายังเชื่อมแม่ตัด (จำนวน 108 ล้าน ลบ.ม./ปี) และผันน้ำจากเชื่อมแม่กว่างด้วยจำนวน จำนวน 152 ล้าน ลบ.ม./ปี ด้วยต้นทุนการผันน้ำที่ราคา 7.94 บาท/ลบ.ม. (2545) ขณะที่ในช่วงฤดูแล้ง โครงการผันน้ำแม่แตง-เชื่อมแม่กว่างจะปล่อยน้ำผ่านเชื่อมแม่ตัด และถูกสูบโดยเครื่องสูบน้ำขนาดใหญ่ เพื่อสูบน้ำกลับคืนสู่โครงการชลประทานแม่แตงในฤดูแล้ง จำนวน 25 ล้าน ลบ.ม./ปี อย่างไรก็ตามแผนการสูบน้ำกลับมายังคลองชลประทานแม่แตงนั้น ไม่ได้รวมอยู่ในการศึกษาครั้งแรก แต่เป็นโครงการที่ถูกนำเสนอขึ้นมาภายหลัง หลังจากกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานแม่แตงเริ่มคัดค้านโครงการผันน้ำแม่แตง-เชื่อมแม่กว่างในระยะ 2 ปีมานี้ เพื่อระ舸งว่าการผันน้ำจะทำให้ปริมาณน้ำดันทุนในน้ำแม่แตงลดลง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการใช้น้ำอย่างแน่นอน และอีกประการหนึ่งคือถึงแม้ว่าในฤดู แต่ปัญหาน้ำดันทุนไม่เพียงพอได้เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำ

ดังนั้นตระการผันน้ำที่จะผันน้ำเฉพาะ “น้ำส่วนเกิน” ของน้ำแม่แตงจึงไม่เป็นเหตุผลที่รับได้ยากของกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานแม่แตง

การคัดค้านของกลุ่มผู้ใช้น้ำแม่แตงได้กล่าวเป็นข้อขัดแย้งระหว่างเกษตรกร 2 กลุ่มโดยอัตโนมัติ คือระหว่างกลุ่มที่ใช้น้ำในเขตชลประทานแม่กว้างกับกลุ่มที่ใช้น้ำในเขตชลประทานแม่แตง (ซึ่งเริ่มจากกลุ่มที่ใช้น้ำจากคลองซอยด้านท้ายคลองชลประทานสายหลัก ตั้งแต่คลองซอย 21-23) ความขัดแย้งเหล่านี้ถูกทำให้ชัดช้อนและยากต่อการคลี่คลายมากขึ้น ด้วยบทบาทของหน่วยงานภาครัฐและฝ่ายการเมืองที่ได้มีบทบาทสนับสนุนโครงการผันน้ำแม่แตง-เขื่อนแม่กว้าง เช่น บทบาทของกรมชลประทานในการดั้งงบประมาณออกแบบก่อสร้างอุโมงค์ผันน้ำ ช่วงเขื่อนแม่วัด-เขื่อนแม่กว้างในปีงบประมาณ 2548 และกำลังดำเนินการวางแผนดั้งงบออกแบบก่อสร้างอุโมงค์ผันน้ำช่วงน้ำแม่แตงมายังเขื่อนแม่วัด ในปีงบประมาณ 2549 ทั้งๆ ที่รายงานการศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ยังไม่เข้าสู่การพิจารณาของคณะกรรมการผู้ชำนาญการสิ่งแวดล้อมด้านแหล่งน้ำ ส่งผลให้กลุ่มผู้ใช้น้ำแม่แตงไม่สามารถไว้วางใจในบทบาทของกรมชลประทานได้อีกต่อไป ว่าเป็นเพียงหน่วยงานนำเสนอทางเลือกการแก้ไขปัญหาหรือเป็นความต้องการของหน่วยงานในการผลักดันโครงการนี้โดยตรง

กลุ่มผู้สูญเสียสนับสนุนโครงการผันน้ำแม่แตง-เขื่อนแม่กว้าง ได้หอบยกເเอกสารข้อกังวลใจของเกษตรกรในเขตโครงการชลประทานแม่แตงในเขตอ.สันป่าตองและหางด ในการเดินการถูกยกย่องน้ำแม่แตงไปนั้น ด้วยการเสนอบทบาทใหม่ของโครงการเขื่อนแม่ขาน ในอันที่จะเข้ามาชดเชยปริมาณน้ำที่หายไป ในพื้นที่คลองซอย 23 ซึ่งจะส่งผลให้คลองซอยอื่นๆ มีปริมาณน้ำจัดสรรเพิ่มขึ้นตามไปด้วย

จากเดิมที่โครงการเขื่อนแม่ขานเป็นโครงการของกรมชลประทาน ที่จะสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดกลางบนลำน้ำแม่ขาน ขนาดความจุ 80.90 ล้าน ลบ.ม. และมีแผนจะจ่ายน้ำให้กับพื้นที่ชลประทานเมืองฝายดั้งเดิมบนลำน้ำแม่ขานตอนล่างจำนวน 8 ฝายครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 25,000 ไร่ และพื้นที่ชลประทานแม่แตง คลองซอยที่ 23 ประมาณ 43,370 ไร่ อ่างเก็บน้ำแม่ขานจะท่วมชุมชนบ้านแม่ขัน nil ใต้ อ.หางด และท่วมแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญคือ “อ่อนขาน” ที่ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติอ่อนขาน ในปัจจุบันยังคงมีข้อขัดแย้งระหว่าง ชุมชนบ้านแม่ขัน nil ได้กับกรมชลประทาน ซึ่งอ้างความชอบธรรมจากชุมชนผู้ใช้น้ำขานตอนล่าง ปัญหาความขัดแย้งยังคงดำเนินอยู่ในปัจจุบัน

และเมื่อโครงการอ่างเก็บน้ำแม่ขาน ถูกเชื่อมโยงไปสู่ระบบของการบรรเทาปัญหาจากโครงการผันน้ำแม่แตง-เขื่อนแม่กว้าง จึงทำให้สถานการณ์ปัญหามีความซับซ้อนมากขึ้น เพราะมีกลุ่มผู้ใช้น้ำฝ่ายต่างๆ เข้ามายุ่งข้องมากขึ้น แต่ผลในการรวมของการเกิดปัญหานี้ในขณะนี้ คือ เพื่อตอบสนองการใช้น้ำเฉพาะในเขตเศรษฐกิจหลักในแต่ละเชียงใหม่-ลำพูนเท่านั้น ดังแผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ของโครงการพัฒนาแหล่งน้ำ ในส่วนน้ำแม่แตง แม่ขานและแม่กว้าง

กรณีโครงการผันน้ำและพัฒนาโครงการข่ายระบบส่งน้ำ ในภาพรวมของนโยบายการบริหารจัดการน้ำระดับชาติ ได้กล่าวเป็นมา'yakติใหม่ที่กำลังถูกสร้างภาพให้เป็น การแก้ไขปัญหาการจัดการน้ำแบบบูรณาการ บทเรียนสำคัญที่เกิดขึ้นจากโครงการผันน้ำขามกลุ่มน้ำที่ผ่านมา คือ โครงการเหล่านี้ได้สร้าง “ความต้องการใช้น้ำเทียม” ของทุกภาคส่วนเกินศักยภาพของกลุ่มน้ำนั้นๆ และต่อมาได้แปรไปสู่ “ความต้องการใช้น้ำจริง” ที่ไม่สามารถลดได้ในอนาคต ซึ่งชุมชนในส่วนน้ำเดิมจะไม่มีโอกาสใช้น้ำเหล่านี้ใน

อนาคตอีกต่อไป ด้วยการผันน้ำโดยโครงการชลประทานแม่แตง ผ่านลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำปิงหลายสาขา นั้น เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนว่าความต้องการใช้น้ำชลประทานแม่แตงในปัจจุบัน ไม่สามารถลดลงได้อีกแล้ว มีแต่จะเพิ่มขึ้นในอนาคต ดังนั้นการพัฒนาโครงการผันน้ำและระบบโครงข่ายส่งน้ำ หรือที่เรียกว่า National Water Grid ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ จะกระตุ้นความต้องการใช้น้ำเที่ยมขึ้นมาและกลายเป็น ความต้องการใช้น้ำจริงในอนาคต และจะกลายเป็นประเด็นขัดแย้งในเรื่อง สิทธิการใช้น้ำในลุ่มน้ำและ สิทธิการผันน้ำ ระหว่างชุมชนสองลุ่มน้ำในอนาคต และปัญหาความเท่าเทียมกันของการจัดสรรทรัพยากร

ความขัดแย้งการจัดการน้ำในถูกฝัน

ผลจากการเดินทางของเมืองเชียงใหม่ การขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยว และการพัฒนา โครงสร้างพื้นฐานโดยเฉพาะการสร้างถนน ได้ส่งผลต่อเนื่องต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของระบบ การระบายน้ำโดยรวมของแม่น้ำเชียงใหม่-ล้าพูน ปัญหานี้ได้ส่งผลให้เห็นอย่างชัดเจน ต่อบัญชาน้ำท่วมเมือง เชียงใหม่ติดต่อกัน 4 ครั้งในช่วงถูกฝันของปีนี้ ระบบระบายน้ำที่เคยมีประสิทธิภาพในอดีตกาลยเป็น อัมพาตเกือบทั้งหมดด้วยปัญหาน้ำท่วมและการ ด้วยสาเหตุที่เกิดทั้งจากปริมาณน้ำฝนที่มากใน รอบ 40 ปี และเหตุผลอื่นๆ ด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสภาพการบังคับใช้กฎหมาย ในขณะที่การ แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าของรัฐบาลคือ การป้องกันเขตเศรษฐกิจหลักของเมืองเชียงใหม่ ด้วยการสูบน้ำ ออกไประดับแม่น้ำปิงตอนล่าง หรือ ความพยายามรื้อฟายพญาคำ ฝายท่าวังดาลและฝายหนองผึ้งทึ้ง เพื่อ เหตุผลในการระบายน้ำในแม่น้ำให้เร็วขึ้น ได้สร้างความขัดแย้งกับกลุ่มผู้ใช้น้ำเป็นจำนวนมาก และกลุ่มผู้ใช้น้ำที่ได้จัดพิธีกรรมสถาปัตย์คนที่ต้องการรื้อฟายพญาคำ นับเป็นสัญญาณการคัดค้านอย่างรุนแรงเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม 2548 ที่ฝายพญาคำ

ปัญหาน้ำท่วมในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่เป็นเพียงส่วนยอดของภูเขาน้ำแข็งที่สัมภាន้ำใหญ่ เท็น หากแต่ได้ภูเขาน้ำแข็งนี้ยังเกิดปัญหาน้ำท่วมพื้นที่ชุมชน พื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่เศรษฐกิจรอบ นอกของเมืองเชียงใหม่อีกเป็นจำนวนมากที่ค่อนส่วนใหญ่มองไม่เห็นแม่ต้นในเขตเทศบาลเมืองเชียงใหม่ เองก็ตาม สาเหตุของน้ำท่วมเขตพื้นที่รอบนอกสำคัญประการหนึ่งคือ การป้องกันไม่ให้น้ำท่วมเมือง เชียงใหม่ ด้วยการสูบน้ำออกไประดับคลองแม่น้ำและลำเหมืองอื่นๆ แต่ปริมาณน้ำที่ถูกสูบออกไปก็ไปสร้าง ปัญหาน้ำท่วมซึ่งเพิ่มมากขึ้นในพื้นที่ตอนล่าง นอกจากนี้จากปริมาณน้ำแม่ปิงที่มีอัตราท่วมอยู่ในพื้นที่เดิม เราจะพบว่าเมื่อน้ำท่วมเขตเศรษฐกิจเหล่านี้ เช่น ในที่นาชาต แห้งลง ก็เปรียบเสมือนกับปัญหาน้ำ ท่วมเชียงใหม่ได้หมดลงไปด้วย ทั้งๆ ที่ข้อเท็จจริงยังคงมีปัญหาน้ำท่วมในเขตรอบนอกอย่างรุนแรงอยู่ เป็นจำนวนมาก การแก้ไขปัญหาน้ำท่วมเมืองเชียงใหม่ได้แสดงให้เห็นถึงเหตุผลด้านเศรษฐกิจและ การเมือง เป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาน้ำในครั้นนี้ได้เป็นอย่างดี และยังจะเป็น แนวทางในอนาคตเช่นกัน ทั้งนี้รวมถึงแนวทางการแก้ไขในปัจจุบันที่มีการนำเสนอโดยหน่วยงานต่างๆ ได้แก่ การขุดลอกแม่น้ำปิง การสร้างผังกันน้ำ การทุบฝายดังเดิมทึ้งและสร้างประตูน้ำขึ้นมาแทน⁶ การ สร้างเขื่อนในเขตต้นน้ำปิงและน้ำแม่แตง การขุดคลองผันน้ำปิงอ้อมผ่านเมืองเชียงใหม่ คำรามที่กำลัง

⁶ ได้แก่แผนการรื้อทึ้ง ฝายพญาคำ ฝายท่าวังดาล ฝายหนองผึ้ง และสร้างฝายยางหรือประตูระบายน้ำใหม่ที่ฝายท่าวังดาล

เกิดขึ้นต่อแนวทางการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมของชุมชนที่รอบนอกเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงน้ำท่วมที่ผ่านมา จึงเป็นคำถามต่อความชอบธรรมและความเท่าเทียมกันของการแก้ไขปัญหา และคำถามต่อการแก้ไขปัญหาด้วยวิสัยทัศน์ “เฉลี่ยทุกข์ เฉลี่ยสุข” เกิดขึ้นอย่างมากในช่วงเวลาที่ผ่านมา เช่นกัน

3. สู่สังคมสมานฉันท์ ท่ามกลางความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ในภาพรวมของปัญหาระบบทั้งหมดที่เกิดขึ้น รัฐและหน่วยงานของรัฐมีบทบาทสำคัญในการสร้างเงื่อนไขของปัญหาระบบทั้งหมด และยังไม่มีแนวโน้มว่าเงื่อนไขจะดีขึ้นต่อไป จะถูกคลื่อนอภิภัยอย่างมีพัฒนาการ เพราะเงื่อนไขดีๆ ที่รัฐสร้างขึ้นมา ต่างมีเหตุผลสนับสนุนในทางกฎหมาย ทางเศรษฐกิจ ทางการเมือง และความรู้ที่ใช้ในการจัดการน้ำ อย่างไรก็ตามหากรัฐและหน่วยงานของรัฐจะสามารถยับยั้งหรือชลอการดำเนินการได้ ที่กำลังเป็นเงื่อนไขของปัญหาระบบทั้งหมด การจัดการน้ำได้ ก็น่าที่จะสร้างบรรยากาศที่ดี ของการพัฒนาความร่วมมือในการแก้ไขปัญหากับทุกภาคส่วนได้

ประสบการณ์การแก้ไขปัญหาระบบทั้งหมดที่เกิดขึ้น สามารถแสดงให้เห็นว่า สามารถดำเนินการได้โดยที่มีประสิทธิภาพได้มากกว่า เพราะเป็นการแก้ไขปัญหาที่ตั้งบนพื้นฐานของ “ความรู้” และ “องค์กร” และ “ธรรมเนียมปฏิบัติ” แบบเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุขผสมผสานร่วมกัน และข้อเท็จจริงที่ปฏิเสธไม่ได้คือ การแก้ไขปัญหาระบบทั้งหมดที่เกิดขึ้นมา ไม่เคยรับรู้หรือยอมรับการดำเนินอยู่ของเงื่อนไขในระดับชุมชนที่ได้กล่าวไว้ ดังนั้นการสร้างเงื่อนไขให้ รัฐและหน่วยงานของรัฐ เข้าใจและยอมรับ “ความรู้” “องค์กร” และ “ธรรมเนียมปฏิบัติ” เพื่อให้เกิดกระบวนการแก้ไขปัญหาที่นำไปสู่สังคมสมานฉันท์ได้นั้น ดูจะไม่ใช่เรื่องง่ายนัก

ข้อคิดเห็นที่นำเสนอในที่นี้ เป็นข้อเสนอสำหรับการถกเถียง เพื่อสำรวจแนวทางลดเงื่อนไขของความขัดแย้งต่างๆ และสร้างโอกาสการแก้ไขปัญหาที่มีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกันทุกฝ่าย ได้แก่

1. การบริหารจัดการทรัพยากร้ำน้ำของรัฐบาล ถึงแม้ว่าจะดำเนินไปบนพื้นฐานรัฐธรรมนูญมาตรา 84 ว่าด้วยภาระกิจของรัฐในการจัดทำน้ำให้แก่ภาคเกษตรกรรมและการผลิตอื่นๆ แต่ยังคงมีรัฐธรรมนูญอีกหลายมาตราที่กำหนดให้ภาระกิจจัดกกล่าว รัฐไม่สามารถดำเนินการได้ตามลำพัง ต้องตั้งอยู่บนความโปร่งใสและกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชนและภาคประชาสังคม ตามมาตรา 56 58 59 79 และการเคารพต่อสิทธิชุมชน ตามมาตรา 46
2. การแก้ไขกฎหมายเดิม เช่น กฎหมายชลประทานหลวง หรือการร่างกฎหมายใหม่ เช่น ร่าง พ.ร.บ.ทรัพยากร้ำน้ำ ต้องตระหนักถึงสิทธิและกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ การร่างกฎหมายและยกเว้นมาตราเหล่านี้เพื่อจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชน ดังเช่นร่าง พ.ร.บ.ทรัพยากร้ำน้ำ จะไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ได้เลย
3. การรักษาการเดิมโดยทางเศรษฐกิจแบบ “พอเพียง” ยังคงมีความจำเป็นที่จะต้องสำรวจแนวทางให้เกิดขึ้นจริงในทางปฏิบัติให้ได้ ตัวอย่างความต้องการใช้น้ำในเขตแอ่งเชียงใหม่-

ลำพูน ที่ไม่มีที่สิ้นสุดในขณะนี้ เกินกำลังของทรัพยากรธรรมชาติที่จะตอบสนองได้ เป็นตัวอย่างปัญหาความขัดแย้งที่ยากจะแก้ไขได้จริง

4. การปรับปรุงกระบวนการจัดทำรายงานการศึกษาความเหมาะสมและผลกระทบสิ่งแวดล้อมใหม่ โดยเฉพาะครัวเรือนที่จะได้รับผลกระทบ เช้ามามีส่วนร่วมรับทราบโครงการตั้งแต่เริ่มต้น การร่วมวางแผนครอบครัวศึกษา และการจัดกระบวนการรับฟังความคิดเห็นอย่างทั่วถึงภายในหลังการศึกษาสิ้นสุดลง โดยให้มีหน่วยงานอิสระอีก 1 ร่วมในกระบวนการดังกล่าวนี้นอกเหนือจากหน่วยงานเจ้าของโครงการ
5. มาตรการแก้ไขปัญหาทั้งระยะสั้นและระยะยาว ต้องแสดงให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันของการแก้ไขปัญหาและการดูแลจากรัฐ ซึ่งแนวทางการแก้ไขปัญหาในปัจจุบันยังไม่สะท้อนการแก้ไขปัญหานอกกฎหมาย “เฉลี่ยทุกชีวิตรักษาสุข” ที่ชัดเจน แต่เป็นการแก้ไขปัญหาเพื่อหวังผลเฉพาะหน้าทางการเมืองเป็นหลัก
6. การพัฒนาเทคโนโลยีและมีกฎหมายควบคุมการจัดการน้ำเสีย ให้สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้โดยเฉพาะในระบบประปาและนิคมอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นภาคการผลิตที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูง เช้ามารับภาระในการลงทุนเพื่อลดปัญหาการย่างน้ำชลประทานจากภาคเกษตรกรรม
7. รัฐต้องเปิดมุ่งมองใหม่ๆ ในการมองปัญหาการจัดการน้ำปิงในเขตอ่องเชียงใหม่-ลำพูนมากกว่าเพียงการป้องกันไม่ให้น้ำท่วมเมืองเชียงใหม่และการหา源มาตตอบสนองความต้องการที่ไม่สิ้นสุด ด้วยการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของคนในอ่องเชียงใหม่-ลำพูนนี้ในการศึกษาระบบทรัพยากรใช้น้ำร่วมกัน เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดผังการใช้ประโยชน์ที่ดินอ่องเชียงใหม่-ลำพูน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และการกำหนดกิจกรรมหรือโครงการที่จะใช้น้ำจำนวนมากในอนาคต
8. ศิทธิการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝาย ที่ถูกดึงออกไปจากชุมชนจากการเข้ามาของระบบชลประทานหลวง รัฐต้องคืนศิทธิการบริหารจัดการน้ำในโครงการชลประทานหลวง แก่กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำและกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานอีก 1 ซึ่งรวมถึงศิทธิในการจัดสรรน้ำด้วยเช่นกัน โดยกรรมชลประทานทำหน้าที่ทางเทคนิค บำรุงรักษาระบบที่อยู่ในสภาพพร้อมดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นหลัก
9. ความอดทนในการเรียนรู้ “ความรู้” “องค์กร” และ “ธรรมาภัยปฏิบัติ” ของชุมชน โดยรัฐและหน่วยงานของรัฐ เป็นสิ่งที่จะช่วยสร้างบรรยายการแก้ไขปัญหาร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความยั่งยืน มากกว่าการใช้ “อำนาจ” ทั้งทางการเมืองและทางกฎหมาย หรือการบริหารงานแบบ CEO เช้ามาแก้ไขปัญหา ซึ่งไม่เคยประสบผลสำเร็จ
10. รัฐและหน่วยงานของรัฐ จำเป็นต้องเรียนรู้ “กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน” และใช้ให้เป็น การใช้แต่เพียงรูปแบบ เช่น คณะกรรมการบริหารจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบน การจัดประชุมรับฟังความเห็นที่จัดกันโดยทั่วไป เป็นกระบวนการที่รองรับความชอบธรรมการใช้อำนาจ รัฐ หลายครั้งเป็นการทำเพื่อให้บรรลุไปตามขั้นตอนเท่านั้น รูปแบบเหล่านี้ยังไม่สามารถใช้เป็น

แม่แบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ เพราะเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงหลายด้าน เช่น การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การเมืองที่เปิดกว้างขึ้น กฎหมายรัฐธรรมนูญกำหนดการมีส่วนร่วมไว้อย่างชัดเจนขึ้น ฯลฯ ส่งผลให้เนื้อหาของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น มีมิติของความต้องการร่วมตัดสินใจในกระบวนการจัดการปัญหาต่างๆ กับฝ่ายรัฐอย่างชัดเจน

การแก้ไขปัญหามาตรฐานด้วยการจัดการน้ำ โดยถึงที่สุดแล้วอาจจะไม่ได้แตกต่างมากกับการแก้ไขปัญหามาตรฐานด้วยการจัดการทรัพยากรด้านอื่นๆ เพราะเงื่อนไขที่รัฐต้องทบทวนคือ การเร่งใช้หรือจัดการทรัพยากรส่วนรวมของสังคม ไปเพียงเพื่อรักษาการเดินโอดทางเศรษฐกิจของภาคการผลิตเพียงบางส่วน และยังว่าเป็นผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศ หากแนวทางการบริหารจัดการเช่นนี้ไม่ถูกหันเหตุศึกษาไปสู่ แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง ทุกฝ่ายมีความเสมอภาคในการบริหารจัดการทรัพยากร และสามารถสร้างวิสัยทัศน์แบบ “เฉลี่ยทุกข์ เฉลี่ยสุข” ให้เกิดขึ้นได้แล้ว คงยากที่จะเกิดความสามานเจนท์ได้จริงในสังคมไทย

แผนผังภูมิและดงคางามที่มีพืชพรรณเขียวโอลอร์และการพัฒนาแหล่งน้ำ ในส่วนที่น้ำแห้งแล้ง แม่น้ำงานและแม่น้ำ

